

**«8D04201 – Құқықтану» білім беру бағдарламасы бойынша
философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін ұсынылған диссертация**

**Молдағалиева Айжан Сундетовнаның «Қазақстан Республикасында
органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу: ұлттық
және шетелдік тәжірибе» тақырыбындағы диссертациясына
АҢДАТПА**

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Диссертация жұмысы Қазақстан Республикасындағы органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу мәселелерін кешенді түрде зерттеуге, сондай-ақ, заңнаманы жетілдірудің теориялық негіздері мен тәжірибелік тетіктерін әзірлеуге арналған. Зерттеудің объектісі ретінде органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін жүзеге асыру барысында туындайтын қоғамдық қатынастар алынды, ал, зерттеудің пәні ретінде аталған саладағы заңнамалық актілер мен құқық қолдану практикасы қарастырылды. Жұмыста халықаралық және ұлттық деңгейде органикалық ауыл шаруашылығы туралы заңнаманың қалыптасуы және даму тарихы қарастырылды; Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығын мемлекеттік құқықтық реттеу, органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін пайдалану мен қорғауды мемлекеттік реттеу және мемлекеттік қолдаудың құқықтық аспектілері зерделенді; органикалық ауыл шаруашылығы өндірісі мен айналымын цифрландырудың негізгі бағыттары айқындалды; органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу проблемаларының теориялық ережелері әзірленді.

Диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігі. Индустриалды ауыл шаруашылығынан бас тартқан әлем елдері қазіргі таңда органикалық ауыл шаруашылығына баса назар аударуда. Табиғат заңдылығының тепе-теңдігін сақтауға бағытталған органикалық ауыл шаруашылығы жоғары сұранысқа ие әлемдік agro-тренд сала болып табылады.

Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу мәселесі қазіргі таңда ерекше өзектілікке ие. Бұл ең алдымен жаһандану жағдайында азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоршаған ортаны қорғау және халық денсаулығын сақтау талаптарының күшеюімен байланысты. Органикалық ауыл шаруашылығы химиялық тыңайтқыштар мен пестицидтерді шектеу арқылы экосистемнің тұрақтылығын қамтамасыз етуді көздейді, сондықтан оны тиімді құқықтық реттеу мемлекет саясатының маңызды бағытына айналуға.

Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуға бағытталған нормативтік-құқықтық база қалыптасу кезеңінде. Осыған байланысты қолданыстағы заңнаманы жетілдіру, халықаралық стандарттарға сәйкестендіру және құқық қолдану тәжірибесін дамыту қажеттілігі туындауда. Органикалық ауыл шаруашылығын дамытудың теориялық және практикалық аспектілерін кешенді зерттеу, оның тиімділігін арттыру

жолдарын анықтау және ұлттық ерекшеліктерге бейімделген ғылыми ұсыныстар әзірлеу қажеттілігі туындайды. Бұл аталған диссертациялық жұмыстың өзектілігін айқындайды.

Тақырыптың зерттелу деңгейі. Органикалық ауыл шаруашылығын құқықтық реттеу, органикалық ауыл шаруашылығын құқықтық қорғаудың мәні және қағидалары, сондай-ақ, органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін жанама немесе тікелей түрде зерттеп жүрген отандық келесідей бірқатар ғалымдардың атауға болады, олар, Н.Б. Мухитдинов., Л.Қ. Еркінбаева., Д.Л. Байдельдинов., Б.Ж. Абдраимов., Ә.Е. Бектұрғанов., Г.А. Стамкулова., М.К. Жусупбекова., Г.Т. Айғаринова., Б. Қалымбек., Д. Нұрмуханқызы., Д.Н. Бекежанов., Р. Ережепқызы., Г. Көпбасарова., А.Т. Өзенбаева., Д.Р. Сайпинов және т.б.

Келесі шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сілтеме жасалынды: Бринчук М.М., Колбасов О.С., Боголюбов С.А., Ерофеев Б.В., Харитонов С.А., Усманова Л.Ф., Холупко В.Э., Сулимин В.В., Мамытов Т.Т., Саидов М.Х., Ашурметова Н.А., Аварский Н.Д., Соколова Ж.Е., И. Гомес, Л. Тивант, Отке А.И., Ермоленков В.В., А.Ф. Разин., Vogt, G., Willer, H., Lemoud J., Григорчук В.В., Климов Е.В., И.Н. Ледин, С.И. Кононенко, В.Н. Синчурич, Е.Л. Мурадова., Левченко В.И., Григорук В.В., Климов Е.В., Фалина Н.В., Сибиряев А.С., Sekine, Kae & Hisano, Shuji., R. Fischer., В. Сидоренко, А. Инюкин, Б. Гаспарян., Правдина С.А., Тарунтаева А., Сулимин В.В., Загазежева О.З., М.Х., Юсупов А.Н., Мамажонов Б.О., Обидов Н.С.

Диссертациялық зерттеудің негізгі ерекшелігі Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу мәселесін кешенді және салыстырмалы тұрғыда зерттеуде көрінеді.

Диссертациялық зерттеудің әдіснамалық негізі. Зерттеудің әдістемелік негізін құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік, тарихи-құқықтық, диалектикалық әдістердің үйлесімі құрайды. Бұл әдістер Қазақстан Республикасындағы органикалық ауыл шаруашылығын құқықтық реттеу жүйесін кешенді зерттеуге мүмкіндік береді.

Диссертациялық зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері. Диссертациялық зерттеудің мақсаты болып органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін теориялық құқықтық және тәжірибелік мәселелеріне кешенді талдау жүргізу мен ұлттық заңнаманы жетілдіруде ұсыныстар жасау болап табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылады:

- органикалық ауыл шаруашылығының түсінігі мен құрылымы, қағидаларының мәнін анықтау;
- Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы туралы заңнаманың қалыптасуы мен дамуын талдау;
- орнықты даму жағдайындағы органикалық ауыл шаруашылығының қазіргі құқықтық жағдайын зерттеу;
- органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін пайдалану мен қорғауды мемлекеттік реттеудің түсінігі және мемлекеттік қолдаудың құқықтық-экономикалық аспектілерін анықтау;

- органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін пайдалану мен қорғауды мемлекеттік реттеу органдарының жүйесін қарастыру;
- органикалық ауыл шаруашылығында қалдықтарды қайта өңдеуді құқықтық реттеу мәселелерін талдау;
- ауыл шаруашылығы өндірісі мен айналымының дамуын цифрландыру мәселелерін зерттеу;
- Шет мемлекеттердегі электронды ауыл шаруашылығы жоспары және стратегияларының рөлі мен тиімділігін анықтау.

Диссертациялық зерттеудің объектісі. Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін жүзеге асыру барысында туындайтын, соның ішінде органикалық өнім өндіру, оны сертификаттау, таңбалау, өткізу және мемлекеттік құқықтық реттеу салаларындағы қоғамдық қатынастар.

Диссертациялық зерттеудің пәні. Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу саласындағы заңнамалық және нормативтік құқықтық актілердің жүйесі, органикалық өнімдерді өндіру, сертификаттау, таңбалау және өткізу тәртібін реттейтін құқықтық нормалар, сондай-ақ оларды іске асыру және қолдану практикасы.

Диссертациялық зерттеудің нормативтік базасы. Зерттеу барысында ұлттық және халықаралық нормативтік-құқықтық актілердің өзара байланысы, олардың үйлесімділігі мен құқық қолдану практикасына әсері талданып, органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеуді жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірленеді.

Қорғауға ұсынылатын ережелер:

1. Органикалық ауыл шаруашылығы - адам денсаулығын нығайтуға, қоршаған ортаның қолайлы жағдайын қамтамасыз ете отырып экологиялық таза өнім өндіруге, топырақ құнарлылығын табиғи жолмен арттыруға және табиғи ресурстарды қорғауға бағытталған арнайы заңнамалық нормалар мен стандарттарға сәйкес жүргізілетін ауыл шаруашылығының ерекше жүйесі. Органикалық ауыл шаруашылығының негізгі белгілері - жасанды қоспаларсыз адам денсаулығын нығайту, табиғи экожүйеге зиян келтірмей экологиялық таза өнім өндіру, топырақ құнарлылығын сақтай отырып, биологиялық белсенділікті арттыру болып табылады.

2. Орнықты дамуды қамтамасыз ету қағидаты - табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қоршаған ортаның тепе-теңдігін сақтау, жаһандану жағдайында болашақ ұрпақтың өмір сүру дағдыларына кері әсерін тигізбей, олардың әлеуметтік-экономикалық сұраныстарын қамтамасыз етуге негізделген даму қағидаты.

Орнықты дамуды қамтамасыз ету қағидатының мәні - қоғамның әлеуметтік-экономикалық сұраныстарын қамтамасыз ету және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану арқылы қазіргі кезеңнің және болашақ әлеуетінің тепе-теңдігін сақтау.

3. Органикалық өнімдердегі «органик», «эко», «био», «экологиялық таза өнім» терминдерінің құқықтық статусы заңнамалық тұрғыда қарастырылып, бір-бірінен ажыратылуы тиіс және органикалық өнімдерді

таңбалаудың моделін қалыптастыру қажет. Халықаралық стандарттарда «органик», «эко», «био», «экологиялық таза өнім» таңбаларының иерархиялық жіктелімі бекітілген. Қолданыстағы «Органикалық өнім өндірісі және айналымы туралы» ҚР Заңында «органикалық» және «экологиялық таза өнім» ұғымын жоғары стандартталған жеке құқықтық категория ретінде енгізу қажет деп санаймыз.

4. Органикалық өнімнің сәйкестігін сертификаттау және растау үшін институционалдық базаны күшейту маңызды. Органикалық өндіріс пен өнім айналымы мәселелерін реттейтін нормативтік-құқықтық базаны кеңейту, сондай-ақ ұлттық стандарттарды халықаралық нормаларға сәйкес келтіру қажет. Органикалық өнім нарығының субъектілері үшін негізгі құжаттарға еркін қол жеткізуді қамтамасыз ете отырып, стандарттардың қолжетімділігін арттыру қажет.

5. Қалдықтарға қатысты нормалар Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексында «ластаушы төлейді», тұрақты даму және ластанудың алдын алу қағидаттарында бекітілген, ал заңға тәуелді нормативтік актілерде қалдықтарға қатысты нормалар шашыраңқы түрде орналасқан, сондай-ақ, қалдық ағындарын бөлек жинау мен қалдықтарды қайта өңдеу, қалдықтарды көмуді азайту, оларды цифрлық есепке алу, мониторинг жүргізу бойынша цифрлық бақылау жүйесі жоқ. Қалдықтарды басқару саласындағы заңнаманы және заңдарды қолдануды одан әрі жетілдіру үшін экологиялық заңнаманы толықтыратын заңға тәуелді актілерді: коммуналдық қалдықтарды басқару ережелерін және қалдықтарды бөлек жинау ережелерін әзірлеу қажет.

6. Органикалық ауыл шаруашылығын цифрландыруда топырақ құнарлығын сақтау және қалпына келтіру мақсатында келесідей мәселелерді реттеу қажет деп санаймыз :

Біріншіден, ел халқының азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану және топырақ құнарлығын мақсатты басқару және реттеу арқылы мүмкін болады. Сондықтан, қазір басқа елдердегідей «Топырақты қорғау туралы» заң жобасын әзірлеу қажет (қосымша 1).

Екіншіден, еліміздің топырақ ресурстары толығымен цифрландырылуға тиіс – топырақ және агрохимиялық жағдайларды жедел және мақсатты басқаруға мүмкіндік беретін және топырақ ресурстарын ұтымды пайдалану және ауыл шаруашылығы дақылдарына тыңайтқыштарды оңтайлы қолданумен байланысты көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін заманауи топырақ және агрохимиялық ақпараттық жүйе құрылуы керек.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы. Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеудің теориялық-құқықтық негіздері алғаш рет кешенді түрде жүйеленді, «органикалық ауыл шаруашылығы» ұғымының құқықтық мазмұны нақтыланды. Қазақстан жағдайында органикалық өндірісті құқықтық реттеуді жетілдірудің негізгі бағыттары ұсынылды, соның ішінде:

сертификаттау жүйесін жетілдіру мемлекеттік қолдау шараларын құқықтық бекіту бақылау және қадағалау тетіктерін күшейтуге бағытталған ұсыныстар берілді. Ұсынылып отырған диссертациялық зерттеудің негізгі ғылыми жаңалығы мемлекеттік тілде орындалған ең алғашқы органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу бойынша ұлттық заңнама мен тәжірибені жетілдіруге бағытталған теориялық және тәжірибелік ұсыныстар мен тұжырымдар әзірлеуден тұратын кешенді еңбек болғандығымен расталады.

Диссертациялық зерттеудің теориялық маңызы. органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеудің ғылыми-әдіснамалық негіздерін қалыптастырумен айқындалады. Зерттеу барысында аталған саладағы құқықтық қатынастардың мәні, мазмұны және құрылымы кешенді түрде талданып, олардың құқықтық табиғаты ашылады. Бұл өз кезегінде аграрлық және экологиялық құқық ғылымдарының тоғысындағы органикалық өндірісті құқықтық реттеудің дербес бағытын ғылыми тұрғыда негіздеуге мүмкіндік береді.

Диссертацияның теориялық маңызы органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу мәселелерін кешенді ғылыми тұрғыда зерделеу арқылы аграрлық құқық ғылымының дамуына үлес қосумен сипатталады.

Диссертациялық зерттеудің тәжірибелік маңызы Диссертациялық зерттеудің тәжірибелік маңызы органикалық ауыл шаруашылығы өндірісін құқықтық реттеу саласындағы қолданыстағы заңнаманы жетілдіруге және құқық қолдану практикасын тиімді ұйымдастыруға бағытталған нақты ұсыныстар әзірлеумен айқындалады.

Диссертациялық зерттеу нәтижелерінің сыннан өтуі. Диссертациялық зерттеудің негізгі ережелері мен тұжырымдары жарияланған жұмыстарда көрініс тапқан. Зерттеу нәтижелері І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті «Құқықтық пәндер» кафедрасының отырысында және ғылыми конференцияларда талқыланған.

Диссертация І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің құқықтық пәндер кафедрасының базасында орындалып, талқылаудан өтті. Диссертациялық зерттеудің негізгі нәтижелері мен ғылыми ұсыныстары ғылыми басылымдарда 4 ғылыми мақалаларда көрініс тапқан. Оның ішінде, 3 мақала уәкілетті орган ұсынған ғылыми басылымдарда, 1 мақала Scopus деректер базасына кіретін басылымда жарияланды.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі: Жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, қорытынды мен пайдаланылған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.